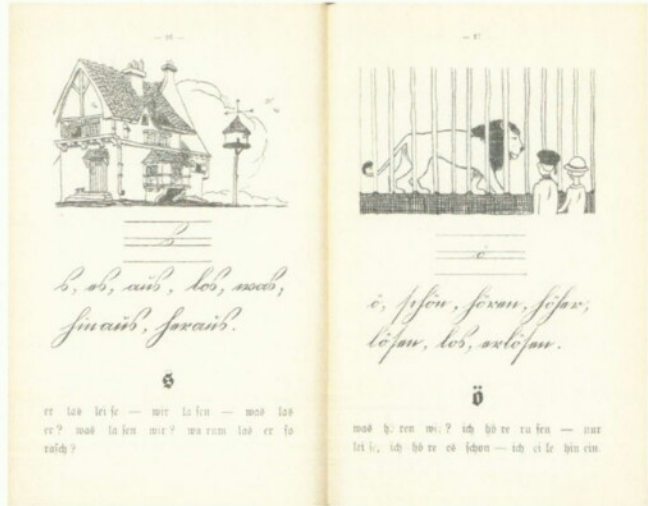

BIJDRAGE

MACHTELD VENKEN

DE STRIJD OM DE ONDERWIJSTAAL IN DE OOSTKANTONS TIJDENS HET INTERBELLUM

> Joseph Lousberg gebruikte een Belgische pedagogische methode om kinderen in de Oostkantons Duits te leren lezen en schrijven. Zoals dat gebruikelijk is bij het aanleren van de Nederlandse of Franse taal, moesten plaatselijke kinderen eerst alle kleine letters leren. Omdat in het Duits zelfstandige naamwoorden met een hoofdletter beginnen, had Lousberg slechts een beperkte woordenschat ter beschik-

king. Uit: J. Lousberg, *Deutsches Lesebuch für belgische Schulen. Erster Teil. Für die Mittelklassen der Volksschulen und die Vorbereitungsabteilungen höherer Lehranstalten*, 3rd edn., Lüttich, p. 14 (Copyright: Staatsarchiv, Eupen).

INLEIDING

Na de Eerste Wereldoorlog speelden verschillende Europese grensgebieden een cruciale rol in de besteding van de vrede op het continent. Kinderen die in deze grensgebieden woonden, kregen een bevoorrechte rol toebedeeld. Vooral in lagere scholen was dat het geval. Deze these verdedigde ik in een recente monografie.¹ Tijdens mijn

¹ M. Venken, *Peripheries at the Centre. Borderland Schooling in Interwar Europe*, New York, 2021. Open Access: <https://www.berghahnbooks.com/title/VenkenPeripheries>. Deze bijdrage verwijst enkel naar het bronnenmateriaal dat specifiek met het Vlaams activisme te maken heeft. Meer gedetailleerde verwijzingen kunnen gevonden worden in de referentielijst van mijn boek. Zie ook: M. Venken, *Transforming secondary education in the Belgian-German borderlands (1918-1939)*, in: *History of Education*, vol. 51, 2021, nr. 2, pp. 1-22. Open Access: <https://doi.org/10.1080/0046760X.2021.1977856>; M. Venken, *Borderland Child Heterotopias. A Case Study on the Belgian-German*

bronnenzoektocht in de Belgische Oostkantons stootte ik hier en daar op archiefdocumenten die in het Nederlands waren geschreven. Slechts weinig van dat materiaal vond een plaats in het boek, aangezien het vergelijkende aspect tussen verschillende Europese grensgebieden de verhaallijn dicteerde. Dit artikel staat me toe aan dat materiaal meer aandacht te besteden. Mijn speurtocht leverde een tweede interessante observatie op. Beslissingen genomen in het Belgische parlement of door leden van de Belgische regering naar aanleiding van Vlaamsgezind lobbywerk, kregen een eigen uitwerking in de Oostkantons. Die was zelden identiek, maar vaak wel gelijkaardig aan de manier waarop politieke beslissingen in Vlaanderen werden uitgevoerd. Deze bijdrage leidt de lezer door het interbellum en geeft voorbeelden van hoe Vlamingen of Vlaamsgezind gedachtegoed beslissingen omtrent het taalgebruik in het schoolwezen van de Oostkantons beïnvloedde. Vooraleer we in het bronnenmateriaal duiken, staan we stil bij de benaming en hedendaagse geschiedenis van het grensgebied.

DE OOSTKANTONS

Het is moeilijk een geschikte term te vinden om te verwijzen naar de landstrook die bij het Belgische grondgebied werd gevoegd in de nasleep van de Eerste Wereldoorlog. Deze grensgebieden vormden nooit een zorgvuldig afgebakende politieke of geografische eenheid tot ze voor het eerst in de geschiedenis samengevoegd werden onder de benaming Eupen-Malmedy in het Duits en Eupen-Malmédy in het Frans ten gevolge van het Verdrag van Versailles. Tot 1925 had Eupen-Malmedy/Eupen-Malmédy een apart bestuurlijk statuut. Daarna werd 'de Oostkantons' de meest gebruikelijke gemeenschappelijke noemer voor het gebied. In dit artikel verwijst deze term naar het volledige gebied dat de steden Eupen, Sankt Vith en Malmédy omvat. Dat gebied is groter dan het hedendaagse Duitstalig landgedeelte, waarvan de stad en streek rond Malmédy niet langer deel uitmaakt.

In de middeleeuwen maakten wat we vandaag de Oostkantons noemen, deel uit van het Heilige Roomse Rijk. Nadien behoorde het gebied rond de stad Eupen tot het hertogdom Limburg, vonden de stad Sankt Vith en omliggende landerijen een plaats in het hertogdom Luxemburg, en namen Malmédy en Stavelot de vorm aan van een zelfstandig abdijsvorstendom in de Hoge Venen. In Eupen was de omgangstaal een Duits dialect dat gelijkenissen vertoonde met het Nederlands, in Sankt Vith spraken men een plaatselijke taal die dichter tegen het alleszins nog niet gestandaardiseerde Luxemburgs aanleunde, en in Malmédy en Stavelot hoorde men diezelfde op het Luxemburgs gelijkende taal alsook een omgangstaal die plaatselijk als Waals werd benoemd. De invasie onder aanvoering van Napoleon Bonaparte leidde tot een inlijving in Frankrijk. Toen drie jaar later ook de Zuidelijke Nederlanden bij Frankrijk gevoegd werden, zagen plaatselijke bewoners zich voor het eerst geconfronteerd met een over-

Borderlands, in: *Journal of Borderlands Studies*, vol. 36, 2021, nr. 2, pp. 159-180. Open Access: <https://doi.org/10.1080/08865655.2020.1824679>.

heid die erop uit was het gebruik van plaatselijke omgangstalen te verminderen ten voordele van het gestandaardiseerde Frans.

Op het Congres van Wenen in 1815 werd besloten de gebieden deel te laten uitmaken van Pruisen. Doorheen de negentiende eeuw werd het gebruik van gestandaardiseerd Duits in de Pruisische administratie en in het onderwijs prominenter, en verminderden de mogelijkheden voor Waalstaligen om hun omgangstaal in de publieke ruimte te gebruiken. Vanaf 1889 bijvoorbeeld boden lagere scholen in Malmédy enkel nog onderwijs aan in het Duits. De plaatselijke bevolking van wat we nu de Oostkantons noemen, wonden eraan deel uit te maken van Pruisen, en vanaf 1871, het eengemaakte Duitse rijk. Er waren nauwelijks stemmen te horen die de Pruisische heerschappij in vraag stelden. Niemand dacht eraan dat de toekomst weleens Belgisch zou kunnen heten. Bij die grenshertekening belandden dorpen zoals Welkenraedt-Montzen en Bocholz, waar inwoners een Luxemburgs klinkend Duitse dialect hanteerden, onder het gezag van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, precies zoals dat voor het huidige grondgebied van België toen het geval was. Net als in Vlaanderen voerde Willem I daar het Nederlands in als de officiële taal in administratie en onderwijs en toonde weinig begrip voor het plaatselijke taalgebruik.² In Wenen werd ook besloten het Groothertogdom Luxemburg onder het toezien oog van Willem I der Nederlanden te plaatsen. Vele inwoners steunden echter de Belgische revolutie tegen het Nederlandse bewind, en toen het Belgisch koninkrijk het licht zag in 1830, besloot deze nieuwe staat ook het territorium van het groothertogdom administratief te besturen. Negen jaar later werd overgegaan tot een splitsing van het groothertogdom. Het westelijke deel werd omgevormd tot de Belgische provincie Luxemburg, het oostelijke deel leefde verder als een onafhankelijk groothertogdom in personele unie met het Huis van Oranje-Nassau.

De Belgische grondwet bevatte veel vrijheden, waaronder de vrijheid de talen die op dat moment in België gebruikt werden – het Frans, het Nederlands en het Duits – te gebruiken. Dit bood weliswaar de mogelijkheid aan scholen in de Belgische dorpen en steden waar men Luxemburgs klinkend Duits dialect sprak, zoals Welkenraedt, Bocholz en Aarlen, om onderwijs aan te bieden in het Duits, maar niettemin werd het Duitstalige onderwijs in België alles behalve gepromoot. Doorheen de decennia brokkelde het Duitstalige schoolwezen in België langzaam af, en aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog werd het Duits enkel nog als een vreemde taal onderwezen in enkele plaatselijke basisscholen in en nabij de stad Aarlen.

De Oostkantons stonden op het verlanglijstje van de Belgische vertegenwoordigers die plaatsnamen aan de onderhandelingstafels in Versailles in het jaar 1919, zij het

² R. Möller, 'Im Zeitalter der Nationalsprachen. Sprachentwicklung im politischen und sprachlichen Grenzraum Maas und Rhein', in: C. Lejeune (red.) *Grenzerfahrungen - Eine Geschichte der Deutschsprachigen Gemeinschaft Belgiens*. Band 3. *Code civil, beschleunigte Moderne und Dynamiken des Beharrens (1794-1919)*, Eupen, 2017, p. 238.

^ De territoriale gevolgen van het verdrag van Versailles voor Duitsland.
 [© Klaus-Dieter Klausler]

onderaan. Koning Albert I en Belgische politici vreesden immers dat een inlijving beslissingsprocessen in het Belgische Koninkrijk nodeloos zouden compliceren. De minister van Buitenlandse Zaken, de liberale politicus Paul Hymans, stelde bijvoorbeeld vast dat de grensbewoners voornamelijk katholieken waren en wilde niet dat die het katholieke politieke machtsblok zouden versterken. Rechtshistoricus François Louis wees er dan weer op dat het grotere aantal Duitstaligen in het Belgische Koninkrijk de taalspanningen tussen het Noorden en Zuiden van het land zouden versterken:

*"Incorporer le moins possible de populations allemandes, difficilement assimilables, et qui auraient pu, si elles avaient été réunies en grande nombre, constituer de dangereux éléments protestataires et causer au pays de graves difficultés en soulevant une question linguistique."*³

3 Algemeen Rijksarchief. Archief van P. Hymans. Dossier 151: Note sur la préparation de la réunion à la Belgique d'Eupen et de Malmedy. Gepubliceerd in: P. Hymans (auteur), F. van Kalken (uitgever) & J. Bartier (medewerker), *Mémoires, Partie I*, Bruxelles, 1958, p. 465.

Belgische onderhandelaars wisten een mandaat van de nieuw opgerichte Volkenbond over Rwanda-Burundi in de wacht te slepen. Zij keerden ook naar huis met de belofte de soevereiniteit over de Oostkantons te kunnen verkrijgen indien de plaatselijke bevolking daarmee instemde in een publieke volksbevraging. Samen met Portugal was België het enige land dat tot het kamp van de oorlogsoverwinnaars behoorde en niettemin zo weinig gebiedswinst uit de brand wist te slepen. Dit wordt weleens verklaard door het gebrek aan onderhandelingservaring binnen een diplomatieke dienst die in de vooroorlogse periode een neutraal land had gediend.⁴ De Oostkantons werden aan België toebedeeld omdat deze beslissing een geopolitieke Europees doel vervulde. Er werd een dubbele militaire buffer tegen Duitsland aangelegd; aan de andere kant van de nieuwe Belgisch-Duitse grens werd een gedemilitariseerde zone voorzien.

Ten gevolge van het Verdrag van Versailles werd Neutraal Moresnet volledig opgenomen in de Belgische staatsstructuur. In Eupen-Malmedy/Eupen-Malmédy organiseerden de Belgische autoriteiten een open register waarin lokale bewoners hun namen konden schrijven indien ze wilden dat hun geboortegrond Duits bleef. Op het einde van de bevraging hadden slechts 271 van de stemgerechtigde 33.726 bewoners besloten in het openbaar te tekenen. Ondanks het feit dat Eupen-Malmedy/Eupen-Malmédy het Belgische Koninkrijk vervoegde als een gebied met autonome beslissingsbevoegdheid, zorgde de procedure ervoor dat grensbewoners het democratische karakter van de inlijving bleven betwisten. Toen zij in 1925 Belgisch stemrecht verkregen, werd dit ongenoeg politiek gethematiseerd.⁵

HET BALTIAREGIME EN VLAAMSGEZINDEN

Enkele dagen na de ondertekening van het Verdrag van Versailles op 28 juni 1919 werden de Oostkantons onder het toezicht geplaatst van Baron Henri Delvaux de Fenffe, destijds gouverneur van de provincie Luik. In de herfst van 1919 werd de Fenffe vervangen door Herman Baltia, de zoon van een Luxemburgse vader en een Duitse moeder, een Belgische luitenant-generaal met ervaring in de Belgische koloniale en militaire dienst. Onder zijn bewind functioneerde Eupen-Malmedy/Eupen-Malmédy als een afzonderlijke juridische eenheid. Een autonoom overgangsregime moest de Oostkantons voorbereiden op een volledige integratie in het Belgische Koninkrijk.

⁴ S. Marks, *Innocent Abroad. Belgium and the Paris Peace Conference of 1919*, Chapel Hill, 1981, p. 96.

⁵ Voor overzichtswerken over de geschiedenis van de Oostkantons, zie: B. Kartheuser, *Les années 30 à Eupen-Malmedy: Regard sur le réseau de la subversion*, Neundorf, 2001; C. Lejeune, C. Brüll & P. M. Quadflieg (ed.), *Grenzerfahrungen: Eine Geschichte der Deutschsprachigen Gemeinschaft Belgiens*, vol. 4: *Staatenwechsel, Identitätskonflikte, Kriegserfahrungen (1919–1945)*, Eupen, 2018; V. O'Connell, *The Annexation of Eupen-Malmedy. Becoming Belgian, 1919–1929*, New York, 2018; K. Pabst, *Eupen-Malmedy in der belgischen Regierungs- und Parteienpolitik 1914–1940*, in: *Zeitschrift des Aachener Geschichtsvereins*, jg. 76, 1964, pp. 206–514; S. Wenselaers, *De laatste Belgen: Een geschiedenis van de Oostkantons*, Antwerpen, 2008; Centre for Contemporary and Digital History (ed.), *Tijdslagen. Verkenning van een tussenruimte. Oost-België, 1920–2020*, Eupen, 2020, <https://www.zeitschichten.be/nl>.

Toen Baltia de wetgevende en uitvoerende macht kreeg over een gebied waarop de Belgische grondwet niet van toepassing was, wist de Belgische Eerste Minister Léon Delacroix hem te vertellen: *"Zorg ervoor dat alles zonder problemen verloopt en dat de kosten redelijk blijven. U zal zoals een gouverneur van een kolonie zijn die in direct contact staat met het vaderland."*⁶

De cruciale vraag waarmee Herman Baltia werd geconfronteerd, was hoe tolerant hij moest zijn in het aanbieden van onderwijs in het Duits op het moment dat de status van het Nederlands in Belgische scholen ter discussie stond. Het tijdens de oorlog door Frans Van Cauwelaert geformuleerde 'Minimumprogramma' was de leidraad van Vlaamse taaleisen die onder meer de volledige vernederlandsing van het onderwijs in Vlaanderen voorzagen.⁷ In Eupen-Malmedy/Eupen-Malmédy had Herman Baltia de

6 H. Baltia, *Memoiren 1920-1925*, in: E. Herrebout (ed.), *Quellen und Forschungen zur Geschichte der deutschsprachigen Belgier*, vol. 5, Brussel, 2011, p. 19.

7 R. De Schryver, *Minimumprogramma*, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*

< De ondertekening van het Vredesverdrag in de spiegelzaal van Versailles op 28 juni 1919. [Wikimedia Commons]

vrije hand. Hij werd noch door een supranationaal agerende Volkenbond, noch door een Belgische instantie gedictieerd, hoewel zijn begroting wel moest worden goedgekeurd door het Belgische parlement. Hij verleende de lokale bevolking het Belgische staatsburgerschap, hoewel die er ook voor kon kiezen het Duitse staatsburgerschap te behouden. Voor ambtenaren in dienst was dat behoud echter uitgesloten, wat verklaart waarom men onder de bijna 5.000 plaatselijke bewoners die naar Duitsland migreerden veel Duitse staatsambtenaren en leraars telde.⁸ Toen de staatsgrens getrokken was en mensen hun woonplaats hadden gekozen, werden taalkeuzes in het basisonderwijs een prominente manier om de grenstrekking in de sociale ruimte te verankeren.

Het ging Baltia voornamelijk over de vragen welke leerlingen in het Duits onderwezen dienden te worden, en wanneer men aanving met het aanleren van een andere landstaal. Baltia volgde de Belgische schoolwet die al gestemd was in het jaar 1914, maar die omwille van de Eerste Wereldoorlog pas vijf jaar later tot uitvoering kwam; kinderen dienden het basisonderwijs te genieten in hun moedertaal. Om te kunnen bepalen wat hun moedertaal was, liet hij de bewoners van het grensgebied een vragenlijst invullen. Daaruit bleek dat 45.000 mensen voornamelijk Duits spraken, 4.000 het Frans als moedertaal hanteerden, en 8.500 zich als tweetalig beschouwden. Op basis van de resultaten splitste Baltia de administratieve eenheid Eupen-Malmedy/Eupen-Malmédy in een kleinere Franstalige zone rond de stad Malmédy (waar hij ook de tweetaligen had gevonden), en een grotere Duitse taalzone rond de steden Eupen en Sankt Vith.

Plaatselijke scholen dienden onderwijs aan te bieden in de taal van de zone waartoe zij behoorden. Baltia koos er niet voor gemeentebesturen de beslissingsbevoegdheid te geven over taalkeuzes in het basisonderwijs, zoals dat elders in België (al dan niet tot op zekere hoogte, zoals later in deze bijdrage verduidelijkt zal worden) het geval was. Niettemin wordt in zijn beleid het bewijs gezien dat Baltia er oorspronkelijk niet op uit was het aantal Duitstalige scholen te verminderen.⁹ De Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal en Letterkunde was van mening dat de omgangstaal in Eupen niet als Duits bestempeld kon worden en tot het Nederlands gerekend diende te worden.¹⁰ Zoals Baltia aangaf in een jaarrapport, ging hij niet in op hun voorstel het plaatselijke onderwijs in het Nederlands aan te bieden:

(NEVB), Tiel, 2018. Open Access: <https://nevb.be/wiki/Minimumprogramma>; E. Gerard, *De democratie gedroomd, begrensd en ondermijnd. 1918–1939*, in: M. Dumoulin, E. Gerard, V. Dujardin & M. Van den Wijngaert (eds), *Nieuwe geschiedenis van België*, vol. 2: 1905–1950, Tiel, 2006, p. 911.

8 C. Lejeune, A. Rauw & W. Jousten, *Die große Suche nach Heimat und Teilhabe: Wanderungsbewegungen als Spiegel einer unruhigen Zeit*, in: C. Lejeune, C. Brüll & P.M. Quadflieg (red.), *Grenzerfahrungen [...]*, p. 244.

9 G. Fittbogen, *Das Schulrecht der europäischen Minderheiten*, Berlin, 1930.

10 Het argument dat Vlaanderen en Eupen dezelfde taal deelden, circuleerde in Vlaams nationalistische kringen gedurende het volledige interbellum. Zie: V. Mouton, W. Dolderer, C. Lanneau & T. Müller, *Ein Blick von Aussen: Eindrücke aus Flandern, der Wallonie, dem Rheinland und diplomatischen Archiven*, in: C. Lejeune, C. Brüll & P.M. Quadflieg (red.), *Grenzerfahrungen [...]*, pp. 100-102.

*"Mais nous n'avons eu garde de commettre la faute qui a failli discréditer le régime français en Alsace-Lorraine reconquise: nous n'avons pas généralisé l'emploi de la langue française au point de vouloir l'imposer comme langue principale même à la partie allemande des cercles, pas plus que nous n'avons accueilli la demande de l'Académie flamande de Belgique d'attribuer au flamand la première place dans les écoles du cercle d'Eupen."*¹¹

Hoewel Baltia het Franse beleid in lagere scholen in Alsace en Lotharingen verafschuwde, had hij een duidelijk doel voor ogen. Dit grensgebied moest een integraal deel van het Belgische koninkrijk worden, en daartoe moesten de grensbewoners vloeiend Frans kunnen praten. Baltia koos voor een geleidelijke aanpak in de Duitstalige zone, maar niet in de Franstalige zone. In Malmédy en de dorpen errond begonnen leerlingen hun lagere schoolloopbaan onmiddellijk in het Frans. Baltia motiveerde zijn besluit op basis van de vragenlijst, maar de geschiedenis van het taalgebruik in dit gebied laat een genuanceerder beeld zien. Er waren stadsbewoners geweest in Malmédy, die wat zij het Waals noemden, gebruikten als een protestmaatregel tegen de verduitsing die sinds Bismarck werd doorgevoerd, maar de loyaliteit van boeren in de dorpen rondom Malmédy was voor Duitse bewindsvoerders bevredigend geweest en deze boerenkinderen spraken Duits of hanteerden naast wat zij het Waals noemden ook het Duits.

Om kinderen in de Duitstalige zone op te voeden tot toekomstige Belgische modelburgers, besliste Baltia om het aanleren van het Frans verplicht te maken vanaf het eerste schooljaar in de Duitstalige zone. Bovendien werd ook aan de kinderen in en nabij Malmédy het Duits aangeleerd als tweede landstaal vanaf het eerste leerjaar.¹² Het is interessant om te zien dat Baltia deze speciale maatregel ook in de Franstalige zone aanwendde, waar de Duitse lessen, zijn logica volgende, de integratie hadden kunnen doen verhinderen. Ondanks zijn autoritarisme was Baltia daarmee consequenter in zijn beslissingen dan beleidsmakers elders in België.

— 11 Staatsarchief Eupen, Baltia Fonds. III/191: 'Enseignement. Situation au 10 janvier 1920', p. 127.

12 K. Pabst, Eupen-Malmédy [...], p. 273.

> Herman Baltia (1863-1938).
[Wikimedia Commons]

Hoe gelijkend was het schoolwezen in Eupen-Malmedy/Eupen-Malmédy op dat van andere plaatsen in België? De Belgische grondwet schreef voor dat vaders de vrijheid hadden om te kiezen in welke taal hun kinderen onderwijs genoten. Vaders werden verondersteld aan te geven wat de moedertaal van hun kinderen was, maar indien ze een andere taal aangaven, werd die beslissing door autoriteiten niet betwist. In de praktijk zorgde dit ervoor dat in de meeste basisscholen in Vlaanderen kinderen onderwijs genoten in het Nederlands, maar dat er ook Franstalige scholen in Vlaanderen te vinden waren die bezocht werden door kinderen die al dan niet thuis Frans spraken. Deze situatie weerspiegelde zich niet in Wallonië. In het jaar 1929 gaf een Vlaamse priester aan dat Vlaamse mijnwerkers die in Wallonië werkten, niet wisten dat ze ervoor zouden kunnen ijveren het Nederlands als eerste onderwijstaal voor hun kinderen te verkrijgen. Deze mijnwerkers waren vaak analfabeet en genoten geen politieke vertegenwoordiging.¹³ Vlaamsgezinden waren er meer mee bezig de Universiteit van Gent om te vormen tot de eerste Nederlandstalige universiteit van het land, dan te strijden voor de taalrechten voor Vlaamse mijnwerkerskinderen in Wallonië.

Volgens het Belgische studieprogramma van 1897 konden schoolautoriteiten het aanleren van een tweede landstaal invoeren vanaf het vijfde leerjaar. De meeste Franstalige kinderen in Wallonië beëindigden hun lagere schoolloopbaan zonder het Nederlands te leren, terwijl in Vlaanderen de meeste kinderen onderwijs genoten in het Nederlands, waarbij hen het Frans vaak als tweede landstaal werd aangeleerd.¹⁴ Daarnaast konden basisscholen in Vlaanderen er ook voor kiezen in het Frans te onderwijzen, zonder – meestal – of met – soms – bijkomende taallessen Nederlands.

Belgische beleidsmakers hadden een ingewikkeld systeem uitgedokterd om het taalgebruik te regelen in meertalige gebieden. De dominante taal in de gemeente, en dus ook in het plaatselijke basisonderwijs, werd gedefinieerd door middel van een talenonderzoek. Er werd een mobiele grens getrokken waarvan de positie bepaald werd aan de hand van de uitkomst van een vragenlijst die elke tien jaar georganiseerd werd om de moedertaal van de inwoners te bepalen. In de gemeenten die aan deze mobiele taalgrens lagen, was een gewone taalmeerderheid voldoende om ervoor te zorgen dat het Frans, Nederlands of Duits als de belangrijkste onderwijstaal fungeerde op lokale basisscholen voor een periode van tien jaar. Indien echter twintig procent van de lokale bevolking verklaarde een andere moedertaal dan de dominante taal te spreken, hadden ze recht op faciliteiten in hun gemeente.¹⁵ Voor het onderwijs betekende dit dat wanneer de vaders van ten minste twintig kinderen aangaven dat hun kroost een andere moedertaal sprak dan de taal die aangeboden werd op school, er een aparte klas moest worden ingericht. Individuele schoolhoofden konden een dergelijke be-

13 De Volksgazet, 16 oktober 1929, p. 1. Voor een analyse van de beweegredenen van de toch ook etnisch-nationalistisch Waalse beweging, zie M. Van Ginderachter, *Le chant du coq. Nation et nationalisme en Wallonie depuis 1880*, Gent, 2005.

14 G. Fittbogen, *Schulrecht [...]*, p. 98.

15 R. De Schryver, *Faciliteiten*, in: NEVB [...], <https://nevb.be/wiki/Faciliteiten>.

slissing zelfstandig nemen, aangezien zij de bevoegdheid bezaten over de taalverdeling in de klassen van hun school, maar elke verandering in deze taalverdeling moest vervolgens bekrachtigd worden door een schoolinspecteur. Als een taalverdeling op een basisschool in een faciliteitengemeente de lokale bevolking niet tevreden stelde, kon die ook een aanvraag indienen bij de Belgische minister verantwoordelijk voor onderwijsaangelegenheden om van hem de goedkeuring te verkrijgen het basisonderwijs in een bepaalde landstaal aangeboden te kunnen krijgen. In de regel werd in faciliteitengemeenten een tweede landstaal aangeleerd vanaf het derde in plaats van vanaf het vijfde leerjaar.¹⁶

Er is geopperd dat dit systeem de verfransing in de Brusselse agglomeratie en langs de hele taalgrens versnelde, aangezien Nederlandstalige vaders er de voorkeur aan gaven kinderen onderwijs in het Frans te laten volgen om hun latere beroepskeuzes te kunnen vergroten.¹⁷ Anderzijds zorgde deze wetgeving er ook voor dat het Duits weer de hoofdtaal werd in het lager onderwijs in gemeenten in de omgeving van Aarlen. In de jaren twintig aanvaardden de Belgische autoriteiten echter geen volledige terugkeer naar het principe van vrij taalgebruik zoals dat neergepend stond in de Belgische grondwet. Er werden geen bijkomende leerkrachten Duitse taal opgeleid, en het vrijblijvende studieprogramma van het Ministerie verantwoordelijk voor onderwijsaangelegenheden uitgegeven in het jaar 1922 verwees alleen naar het belang van het Frans en het Nederlands voor de taalkundige ontwikkeling van leerlingen in het basisonderwijs. Het programma vermeldde het Duits niet; er stond slechts in dat een grondige kennis van het Frans onontbeerlijk was voor de niet al te talrijke Duitse bevolking in Wallonië. In het jaar 1924 zag een aanvullend vrijblijvend ministerieel programma voor Duitstalige scholen in Wallonië het licht. Het schreef voor dat het aanleren van het Frans als tweede landstaal diende te beginnen in het eerste leerjaar.¹⁸

Het onderwijssysteem in Eupen-Malmedy/Eupen-Malmédy vertoonde duidelijke gelijkenissen met het Belgische onderwijssysteem. Zoals Nederlandstalige kinderen in Vlaanderen genoten kinderen in de Duitstalige taalzone van Eupen-Malmedy/Eupen-Malmédy basisonderwijs in hun moedertaal en kregen ze het Frans aangeleerd als tweede landstaal, weliswaar al op jongere leeftijd dan in Vlaanderen. Zoals Nederlandstalige kinderen in Wallonië ontvingen de Duitstalige en tweetalige kinderen die in de Franstalige zone woonden onderwijs in het Frans, maar zij kregen ook het Duits aangeleerd als tweede landstaal vanaf het eerste leerjaar. En zoals Franstalige kinderen in Vlaanderen konden Franstalige kinderen in de Duitstalige zone naar school gaan in het Frans. Een speciale school opende immers de deuren in Eupen voor de kinderen van Belgische ambtenaren die naar het grensgebieden trok-

16 H. Bischoff, *Die deutsche Sprache in Belgien: Ihre Geschichte und ihre Rechte*, Eupen, 1931, pp. 59-60.

17 M. De Vroede, *Language in Education in Belgium up to 1940*, in: J. Tomiak, K. Eriksen, A. Kazamias & R. Okey (eds), *Schooling, Educational Policy and Ethnic Identity*, New York, 1991, p. 125.

18 K. Pabst, *Eupen-Malmedy [...]*, p. 303.

ken om er de Belgische administratie uit de grond te stampen. In tegenstelling tot in Vlaanderen echter, stond vanaf het eerste leerjaar een uur Duitse les geprogrammeerd in hun wekelijkse schoolkalender.

Hoewel maatregelen omtrent taalonderricht in de Oostkantons praktijken elders in België weerspiegelden, waren deze inderdaad niet helemaal hetzelfde. Het was bijvoorbeeld bijzonder dat tijdens het Baltiaregime kinderen geboren en getogen in het grensgebied niet toegelaten werden tot de Franstalige school in Eupen, die uitsluitend voorzien was voor de inwijkelingen van elders in België.¹⁹ Dit voorbeeld laat duidelijk zien dat ouders niet de vrijheid hadden aan te geven wat de moedertaal van hun kind was. In het schoolwezen komt de paradox van het Baltiaregime mooi naar voren. Een op het kolonialisme geïnspireerd overgangsregime werd opgericht om het grensgebied geleidelijk te laten integreren in de Belgische staatsstructuur, die één van de liberaalste grondwetten ter wereld kende. De plaatselijke kinderen in de Oostkantons kregen het recht op onderwijs in hun moedertaal toegekend, maar werden ook verboden de grens over te steken om daar naar school te gaan. Baltia verklaarde Duitse schoolrapporten ongeldig, dreigde de ouders wiens kinderen niet in plaatselijke scholen verschenen te bestraffen, en verbood scholen gebruik te maken van in Duitsland gepubliceerde handboeken.²⁰

VLAAMSGEZINDEN SUPPORTEREN VOOR HET EUPENSE STADSBESTUUR

Het autonome Baltiaregime was van korte duur. In het jaar 1925 werd het grensgebied opgenomen in de administratieve structuur van de provincie Luik, een beslissing die werd genomen uit vrees voor irrendentisme en inging tegen de wil van Baltia, die op een integratieproces van twintig jaren had gemikt. De plaatselijke bevolking kon nu deelnemen aan Belgische verkiezingen, hoewel hun mogelijkheden tot politieke vertegenwoordiging beperkt bleven. Zo moest 75 procent van de kiezers op dezelfde kandidaat stemmen om hem in het parlement te kunnen laten zetelen. Een bijkomende verandering was dat stads- en gemeentebesturen in de Oostkantons nu de teugels in handen kregen om de taalpolitiek van Baltia in het plaatselijke onderwijs grondig te herzien. Punten op de agenda waren de Franstalige school in Eupen en de vraag wanneer met het aanleren van een tweede landstaal diende te worden begonnen.

De Franstalige school in Eupen was voor het lokale stadsbestuur een doorn in het oog. Tijdens het Baltiaregime was deze school aan hen opgelegd geworden en nu wilden ze er korte metten mee maken. Om in de Duitstalige zone een uniform Duitstalig schoolstelsel te kunnen aanbieden, diende de Franstalige school te worden gesloten. Vier dagen voordat de burgemeester van Eupen, Léon Xhaffairé, die in het zadel was gehe-

¹⁹ Staatsarchief Eupen, Gouvernement Eupen-Malmedy, Pressedienst, C.3.3.150, 2, 263; Gazette de Liège, 22 november 1921.

²⁰ Stadtarchiv Aachen, Nachlass Benker, 23/75-76: T. Gierets aan Stadtbüroinspektor Benker, Aachen, 3 februari 1930.

sen door Baltia en niet aan de macht was gekomen via democratische verkiezingen, het onderspit moest delven in de gemeenteverkiezingen van oktober 1926, schreef hij een brief aan de Belgische minister die toezag op het schoolwezen:

*"Ik geloof, Mijnheer de Minister, dat, indien het Belgische gouvernement zóó correct wil zijn, dat het in alles de Duitse taal eerbiedigt, het ook eerbied moet toonen voor het recht der Waalsche huisvaders op Fransch onderwijs voor hunne kinderen (...) Indien dergelijke beslissingen ten uitvoer kunnen worden, zal men weldra kunnen zeggen, dat Eupenaren de Belgen, die bij hen komen wonen, hebben ingelijfd."*²¹

Franstaligen hadden geen beslissingsbevoegdheid in het Eupense stadsbestuur. Daarom kon het stadsbestuur, nadat het Léon Xhaffaïré de deur had gewezen, beslissen de Franstalige plaatselijke school te sluiten. Dit kon niet in Vlaanderen, omdat daar Franstaligen zichzelf vertegenwoordigd zagen in lokale besturen en hun akkoord niet gaven voor iets wat indruiste tegen hun eigen belangen. Het is precies daarom dat de sluiting op het applaus kon rekenen van Vlaamsgezinden. *De Standaard* schalde de loftrompet: *"De verlost broeders uit het geliefde Eupen hebben de franskiljons een flinke les gespeld"*.²² Het stadsbestuur wist zichzelf inderdaad op de politieke kaart van België te plaatsen.

Na de sluiting van de Eupense Franstalige school werden de leerlingen opgevangen in een nieuw opgerichte Franstalige klas van een plaatselijke Duitstalige school. Uiteindelijk werd deze beslissing echter teruggedraaid door Camille Huysmans, de minister van Onderwijs. Hij argumenteerde dat de school de enige Franstalige onderwijsinstelling was in de Duitstalige zone. Dit was meteen de eerste keer dat de beslissing van een stadsbestuur om een school te sluiten nietig werd verklaard. Het toont aan dat het Eupense stadsbestuur de machtsstructuur van het Belgische Koninkrijk ernstig uitdaagde.²³

Het is interessant om te zien hoe het stadsbestuur omging met een vader die zichzelf weliswaar als Duitstalige had aangegeven in Baltia's vragenlijst, maar niettemin zijn kinderen naar de Franstalige school wenste te sturen nadat het Baltiaregime was opgeheven. In Vlaanderen konden de daadwerkelijk gesproken moedertaal en de door een vader opgegeven moedertaal voor schoolgebruik van elkaar verschillen. Nu de Oostkantons integraal deel uitmaakten van het Belgische Koninkrijk, vond deze praktijk ook hier intrede.²⁴ Het stadsbestuur probeerde het aantal nieuwe leerlingen echter te beperken. Toen het in 1925 een aanvraag kreeg van een vader die zijn kinderen in de Franstalige school wenste in te schrijven, schreef het voor dat de familie naar de ande-

21 Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes Berlin (PAAAB), R 76475: De afschaffing der Fransche Gemeenteschool te Eupen, in: *De Standaard*, 6 oktober 1926.

22 PAAAB, De afschaffing [...].

23 A. Minke, *Schule und Unterricht in Eupen*, in: *Geschichtliches Eupen*, jg. 25, 1991, pp. 222-224.

24 PAAAB, De afschaffing [...].

re kant van de stad moest verhuizen om zo onder de zielenzorg te vallen van de katholieke parochie waartoe de Franstalige school behoorde. Ditmaal bleef het stil op de tribunes van Waalse of Vlaamsgezinden; de vader voerde zijn strijd in alle eenzaamheid.²⁵

VLAANDEREN ALS ASPIRATIE

Naast de sluiting van de Franstalige school was een tweede strijdpunt in Eupen de vraag wanneer men in het basisonderwijs met het aanleren van de tweede landstaal diende te beginnen. Het stadsbestuur wou zichzelf niet in dezelfde situatie bevinden als Waalse gemeenten met Duitstalige basisscholen. In enkele Waalse gemeenten waar men opgehouden had in het Duits te onderwijzen in de tweede helft van de negentiende eeuw, maar waar men opnieuw in het Duits had onderwezen kort na de Eerste Wereldoorlog, besloten schoolinspecteurs in het midden van de jaren twintig het onderwijs terug in het Frans te laten plaatsvinden. Schoolinspecteurs maakten gebruik van een uitzonderingsmaatregel uit de onderwijswet van 1914 die voorschreef dat de onderwijstaal veranderd kon worden van de moedertaal van de kinderen naar de dominante omgangstaal in de omgeving van een school in het geval dat een schoolinspecteur van mening was dat die dominante omgangstaal veranderd was.²⁶

Het Eupense stadsbestuur streefde ernaar hetzelfde statuut te verkrijgen als Vlaanderen, omdat taalregelingen in het onderwijs daar een permanent karakter hadden. In het jaar 1929 vroeg het aan minister Huysmans of de door Baltia ingevoerde maatregel om een tweede landstaal aan te bieden vanaf het eerste leerjaar behouden diende te worden. De minister besloot om artikel twintig van de onderwijswet uit het jaar 1914 gedetailleerder te interpreteren. Hij adviseerde dat onderricht in een tweede landstaal aangeboden kon worden vanaf het derde leerjaar in plaats van vanaf het eerste leerjaar, net zoals dat het geval was in bijvoorbeeld Brussel en in gemeenten langs de taalgrens. Het stadsbestuur, daarentegen, besloot het advies van de minister naast zich neer te leggen. Na een succesvolle stemmingsronde in de stadsraad werd het Frans aangeboden vanaf het vijfde leerjaar van de lagere school, net zoals dat in Vlaanderen het geval was.²⁷ Op geen enkele andere plaats in België zagen leerkrachten van het lager onderwijs de eerste handboekjes Franse taal van het eerste naar het vijfde leerjaar opschuiven over een periode van slechts acht jaar.

Waarom de Franstalige school in Eupen besloot om eveneens het ministerieel advies niet op te volgen, is niet volledig duidelijk. In het jaar 1931 kregen leerlingen nog steeds het Duits als tweede landstaal onderwezen vanaf het eerste leerjaar.²⁸ De school begon vroeger een vreemde taal aan te leren dan eender welke andere school in België.

— 25 Staatsarchief Eupen, 647/55/88: Bürgermeister aan Herrn Nikolas Claessen, 26 oktober 1925.

26 S. Wenselaers, *De laatste Belgen [...]*, p. 76.

27 A. Minke, *Schule [...]*, pp. 222-224.

28 Was die Heimatpresse schreibt, in: *Echo der Gegenwart*, jg. 5, 1931, nr. 12, p. 151.

Het is een paradox dat het een maatregel behield die Baltia in het leven had geroepen om Duitstaligen Frans te laten leren, en in de Franstalige school van Eupen enkel was ingevoerd uit symmetrie. Wilden leerkrachten dat de kinderen vanaf het begin van hun schoolloopbaan de taal van hun omgeving leerden? We zullen het nooit weten, aangezien de school, inclusief het schoolarchief, in brand werd gestoken bij het begin van de Tweede Wereldoorlog. Indien dit het geval zou zijn geweest – het is inderdaad een motivatie die, zoals mijn boek duidelijk maakt, in andere Europese grensgebieden werd gegeven – dan zou de school een heuse wegbereider voor tweetaligheid zijn geweest in een land waar andere Franstalige scholen slechts op eigen initiatief hadden aangevangen het Nederlands te onderwijzen vanaf het vijfde schooljaar.²⁹

EEN NIEUWE TAALWET EN EEN FANTOOMGREN

Na lange onderhandelingen zag een nieuwe onderwijswet het licht in het jaar 1932. De wet was een compromis tussen de eisen van Vlaamsgezinden en de opinies van andere onder elkaar van mening verschillende volksvertegenwoordigers, die niet alleen de situatie in Vlaanderen voor ogen dienden te houden, maar ook moesten kijken naar de complexe realiteit inzake taalgebruik in Brussel en gemeenten langs de door middel van talentellingen gedefinieerde taalgrens. De grootste verandering die de nieuwe onderwijswet tot stand bracht, was dat kinderen in Vlaanderen en Wallonië niet langer dienden onderwezen te worden in hun moedertaal, maar in de meest voorkomende spreektaal van hun regio: het Nederlands in Vlaanderen en het Frans in Wallonië. De tweede landstaal werd nu verplicht onderwezen vanaf het vijfde leerjaar.

De nieuwe taalwetgeving schreef voor dat Franstalige scholen in Vlaanderen hun permanente statuut verloren. Een meerderheid aan politieke vertegenwoordigers uit het Zuiden van het land verkozen deze maatregel boven het openen van Nederlandstalige onderwijsklassen in Wallonië. In de praktijk betekende dit dat indien de vaders van tenminste dertig procent van de plaatselijke schoolgaande bevolking in een Vlaamse, maar niet in een Waalse gemeente aangaven het Frans als moedertaal te beheersen, tijdelijke overgangsklassen in het Frans voorzien werden, waarin het Nederlands onderwezen diende te worden vanaf het derde leerjaar.³⁰ In Brussel en langs de taalgrens bleven echter de principes gehandhaafd dat kinderen in hun moedertaal dienden te worden onderwezen en dat, indien de moedertaal afweek van de meest voorkomende spreektaal in de omgeving, er onder bepaalde voorwaarden aanspraak kon worden gemaakt op faciliteiten.³¹

— 29 M. Venken, *Peripheries [...]*, p. 143.

30 F.F.L. Craeybeckx, *Waarom zijn er geen Vlaamsche scholen in het Walenland? – Of de ouders er vragen*, in: *De Volksgazet*, 16 oktober 1929, p. 1.

31 M. De Vroede, *Language in Education [...]*, p. 125.

Hoewel de Belgische onderwijswet in eerste instantie tot stand was gekomen om te voldoen aan Vlaamse eisen, bleek het resultaat uitermate voordelige oplossingen aan te bieden voor de Oostkantons. De wet riep de Duitstalige zone niet uit tot een derde taalregio, maar het bevatte wel een speciale clausule voor het grensgebied. De Belgische regering kon daar praktijken toestaan die afweken van die in Brussel en langs de taalgrens. Het is interessant om op te merken dat van deze maatregel nooit gebruikt werd gemaakt. Dit was hoogstwaarschijnlijk het geval omdat de wet onbedoeld wist te anticiperen op de plaatselijke verzuchtingen.

Op het platteland nabij Malmédy bijvoorbeeld, konden grensbewoners de onderwijstaal veranderen. Die was het Duits geweest tot aan het einde van de Eerste Wereldoorlog. Nadat de plaatselijke bevolking in Baltia's vragenlijst had aangegeven Franstalig of tweetalig te zijn, had Baltia hun onderricht in het Frans laten beginnen en deze maatregel was verdergezet nadat het grensgebied zijn autonomie had verloren in het jaar 1925.³² In het midden van de jaren dertig daarentegen, wisten lokale gemeentebesturen rondom de stad Malmédy hun plaatselijke scholen, of klassen in hun plaatselijke scholen, om te vormen tot Duitstalige scholen of klassen, waarin het Frans als tweede landstaal werd onderwezen vanaf het derde leerjaar. Taalkeuzes veranderen in scholen, of meer klassen inrichten die onderwijs in verschillende talen aanboden, kon hier gemakkelijker dan in Brussel en gemeenten langs de taalgrens, omdat de Oostkantons over een betere schoolinfrastructuur beschikten.

In België bleef het bouwen van scholen de uitsluitende verantwoordelijkheid van gemeenten tot in het jaar 1937.³³ In Brussel en gemeenten langs de taalgrens bleef het gemakkelijker Franstalige dan Nederlandstalige scholen van een toereikende schoolinfrastructuur te voorzien, omdat Franstalige ouders of sympathisanten beter vertegenwoordigd waren in lokale besturen.³⁴ In de Oostkantons was de situatie anders. Tijdens het Duitse Keizerrijk had de staat massaal geïnvesteerd in de bouw van ruim gemeten schoolgebouwen. Toen de Eerste Wereldoorlog uitbrak, bezat zowat iedere gemeente van wat later de Oostkantons zouden worden een eigen schoolgebouw. Hoewel het grensgebied van Malmédy in de jaren dertig al meer dan een decennium tot het Belgische grondgebied behoorde, had de grenslijn van vroeger nu nog gevolgen voor de implementatie van de nieuwe Belgische schoolwet. Schoolinfrastructuur was, zoals men dat in wetenschappelijke literatuur heeft benoemd, een fantoomgrens. Fantoomgrenzen zijn *"vroegere, meestal politieke grenzen of territoriale structuren die na*

32 R. Timmermann, *Zur nationalen Integration fremdnationaler ethnischer Minderheiten und ihren soziopolitischen Konsequenzen, dargestellt am Beispiel der deutschsprachigen gesellschaftlichen Gruppen Eupen-Malmedys zwischen den beiden Weltkriegen: Eine soziologische Untersuchung*, Frankfurt am Main, 1989, p. 234.

33 V. Mallinson, *Power and Politics in Belgian Education. 1815 to 1961*, London-Melbourne-Toronto, 1963, p. 131.

34 M. De Vroede, *Language in Education [...]*, p. 128.

hun opheffing de ruimte bleven structureren".³⁵ Het concept fantoomgrenzen staat ons toe te vragen hoe, na een wisseling van de staatssoevereiniteit, menselijke activiteiten bepaalde structuren uit het verleden opnieuw kunnen doen verschijnen, kunnen samenstellen of verloren doen kunnen gaan. In het geval van de Oostkantons zien we hoe historische actoren betekenis gaven aan een nieuwe Belgische onderwijswet in van Duitsland geërfde schoolgebouwen.

Er is een rapport bewaard gebleven, geschreven door studenten uit Duitsland die in het jaar 1938 wetenschappelijk onderzoek uitvoerden in de Oostkantons. Ze gaven aan dat ten gevolge van de nieuwe onderwijswet dertien van de eenentwintig scholen in het grensgebied van Malmédy de onderwijstaal hadden veranderd, hetzij volledig, hetzij gedeeltelijk door in scholen klassen te splitsen.³⁶ Een kritische interpretatie van deze bron is noodzakelijk, omdat pedagogische academies zoals degene waaraan deze studenten studeerden tegen die tijd allang gezuiverd waren van elke mogelijke stem die inging tegen nationaalsocialistisch gedachtegoed. Het was de taak van dergelijke instituten om wetenschappelijke bewijzen te verzamelen die aantoonde dat de bewoners aan de andere kant van de Duitse staatsgrens tot het Duitse Volk behoorden. Omdat ander bronnenmateriaal niet aanwezig is – de regio werd zwaar getroffen tijdens het Ardennenoffensief – of moeilijk consulteerbaar is – het archief van het Belgische Ministerie van Onderwijs is niet thematisch geordend – valt moeilijk vast te stellen hoeveel scholen in het grensgebied uiteindelijk van onderwijstaal wisselden, maar het feit blijft dat de Belgische wetgeving deze mogelijkheid aanbood.

Tegen het midden van de jaren dertig genoten kinderen in de Oostkantons niet alleen soepelere onderwijsmogelijkheden dan andere kinderen in België, maar ook in andere Europese grensgebieden. De Volkenbond voerde toezicht uit op de rechten van minderheidsgroepen in Europese grensgebieden in Centraal en Oost-Europa om ervoor te zorgen dat plaatselijke kinderen er in hun moedertaal naar school konden gaan. Net als Belgische volksvertegenwoordigers, had men in de Volkenbond ervoor gekozen wetten te schrijven die alle denkbare toekomstige problemen preventief beoogden op te lossen. Uiteindelijk bleek de Belgische onderwijswet uit het jaar 1932, die het licht had gezien naar aanleiding van Vlaamse eisen, een beter alternatief te bieden dan de beschermende maatregelen die de Volkenbond ontwikkelde. De vrijheid van ouders en gemeentebesturen om de onderwijstaal te kiezen, was groter in België, en die vrijheid werd niet langer betwist. In Centraal en Oost-Europa daarentegen bleef men de beslissingsbevoegdheden van ouders en gemeentebesturen in vraag stellen, omdat die in wetten van de Volkenbond vager omschreven waren. Bovendien boette

— 35 B. Von Hirschhausen, H. Grandits, C. Kraft, D. Müller & T. Serrier, *Phantomgrenzen im östlichen Europa: Eine wissenschaftliche Positionierung*, in: B. von Hirschhausen, H. Grandits, C. Kraft, D. Müller & T. Serrier (eds), *Phantomgrenzen: Räume und Akteure in der Zeit neu denken*, Göttingen, 2015, p. 18.

36 Landesverband Rheinland, 4745: 'Zusammenstellung über die derzeitige Lage im Volksschulwesen der drei Kantone Eupen, Malmédy und Sankt Vith', 1938.

de Volkenbond aan slagkracht in nadat Duitsland na de machtsovername van Adolf Hitler besloot uit deze internationale organisatie te treden.

België bleek dus in staat taalperikelen in het basisonderwijs beter te reguleren dan de Volkenbond. Deze redenering klinkt mooi, maar gaat wat te kort door de bocht. Hoe kinderen hun talen leerden, werd in Belgische politieke kringen nooit gethematiseerd. In enkele Centraal- en Oost-Europese casussen die ik in mijn boek onder de loep nam, echter, stond vernieuwende pedagogiek centraal. Door middel van systematisch vergelijkend onderzoek naar meerdere Europese grensgebieden wist ik bloot te leggen welke wegen historische actoren in het verleden bewandelden, en welke onverkend terrein bleven. Door andere vragen te stellen, vond ik ook andere antwoorden. Hoe had de geschiedenis van het schoolwezen in de Oostkantons er kunnen uitzien indien er een andere weg was ingeslagen, zoals in het Poolse Opper-Silezië of in Sovjet-Oekraïne? Hier koos men ervoor macht anders in te vullen. In plaats van een wet over taalgebruik in onderwijs te schrijven, werd ervoor gekozen pedagogische methoden aan te wenden om leerlingen een gewenst gedrag te doen aankweken, zodat ze de deugden van een goed staatsburger leerden te verinnerlijken. Het zorgde ervoor dat deze beide grensgebieden uitgroeiden tot innovatieve pedagogische laboratoria. De Oostkantons daarentegen bleven in dat opzicht braakland.³⁷

BESLUIT

Deze bijdrage is niet de eerste die historische contacten tussen Vlaanderen en de Oostkantons onder de loep neemt, maar de focus op taalkeuzes in het basisonderwijs is wel nieuw.³⁸ We leerden dat Vlaamsgezinden nul op het rekest kregen toen ze probeerden het taalbeleid in de Oostkantons te bepalen. Enkele jaren later waren ze toch danig onder de indruk van het lef dat het Eupense stadsbestuur toonde om eenvoudigweg de plaatselijke Franstalige school te sluiten. Dat stadsbestuur verlangde ernaar dezelfde taalregeling te kunnen genieten als Vlaanderen, om zo niet afhankelijk te moeten zijn van schoolinspecteurs die onder bepaalde omstandigheden konden opdragen de onderwijstaal van het Duits naar het Frans te wisselen. Daartoe besloot het zelfs een ministerieel advies naast zich neer te leggen en het Frans als tweede landstaal niet aan te bieden vanaf het derde leerjaar, maar slechts vanaf het vijfde. Ten slotte toonden we nog hoe de nieuwe onderwijswet van het jaar 1932, die in het leven was geroepen naar aanleiding van Vlaamse eisen, in de Oostkantons meer mogelijkheden tot taaldifferentiatie bood dan elders in België, omdat het grensgebied een Duitse erfenis met zich had meegebracht toen het van staatssovereiniteit wisselde: meer en vaak betere schoolgebouwen. Dit artikel stond de lezer toe alvast een eerste blik te werpen op het omvangrijke archiefmateriaal dat de veelzijdige contacten tussen historische actoren uit Vlaanderen en de Oostkantons kan blootleggen en geduldig licht te wachten om geconsulteerd te worden.

³⁷ Deze stelling wordt in detail uitgewerkt in: M. Venken, *Peripheries [...]*, pp. 170-179, 201-203.

³⁸ Voor een recent voorbeeld, zie: V. Mouton, W. Dolderer, C. Lanneau & T. Müller, *Ein Blick [...]*.